

**RESEARCH OF INDIGENOUS KNOWLEDGE OF MEDICINAL PLANTS
AMONG DAO MINORITY GROUPS IN SAN HO DISTRICT, LAI CHAU PROVINCE****Nguyen Thi Thu Huyen***, Ha Xuan Son, Nguyen Thi Thu Thuy

TNU - University of Medicine and Pharmacy

ARTICLE INFO	ABSTRACT
Received: 10/12/2023 Revised: 25/3/2024 Published: 03/4/2024	The study evaluated the practice and exploitation of medicinal plants of the Dao people in Sin Ho district, Lai Chau province. Data were obtained through interviews 100 Dao ethnic people who have experience in using traditional medicine, combined with observation and discussion to discover remedies and medicinal plants used according to experience. The research subjects' experience in using medicine can be based on family traditions and self-study to treat people's illness. The number of medicinal remedies of the Dao is very diverse, focusing on treating 8 groups of diseases: Osteoarthritis, liver and gallbladder, digestive, respiratory, urinary, cardiovascular, neurological, flu, tonic and other disease. The study has collected 56 remedies for Osteoarthritis of the Dao people, in which the scientific names of 10 medicinal plants have been identified in Osteoarthritis remedies.
KEYWORDS Dao Sin Ho Traditional Medicine Osteoarthritis Medicinal Plants	

**NGHIÊN CỨU TẬP QUÁN KHAI THÁC, SỬ DỤNG CÂY THUỐC
CỦA NGƯỜI DAO TẠI HUYỆN SÌN HỒ, TỈNH LAI CHÂU****Nguyễn Thị Thu Huyền***, Hà Xuân Sơn, Nguyễn Thị Thu Thủy

Trường Đại học Y Dược - ĐH Thái Nguyên

THÔNG TIN BÀI BÁO	TÓM TẮT
Ngày nhận bài: 10/12/2023 Ngày hoàn thiện: 25/3/2024 Ngày đăng: 03/4/2024	Nghiên cứu đã đánh giá tập quán sử dụng, khai thác cây thuốc của người Dao tại huyện Sìn Hồ, tỉnh Lai Châu. Các số liệu được thu thập bằng phương pháp phỏng vấn trên 100 người dân tộc Dao có kinh nghiệm sử dụng thuốc y học cổ truyền, kết hợp với quan sát, thảo luận để phát hiện các bài thuốc, cây thuốc được sử dụng theo kinh nghiệm. Kinh nghiệm sử dụng thuốc của các đối tượng nghiên cứu có thể dựa vào gia truyền hoặc tự học để chữa bệnh cho đồng bào. Số lượng bài thuốc chữa bệnh của người Dao rất đa dạng, tập trung vào chữa 8 nhóm bệnh: xương khớp, gan mật, tiêu hóa, hô hấp, tiết niệu, tim mạch, thần kinh, cảm cúm, thuốc bổ và một số chứng bệnh khác. Nghiên cứu đã thu thập được 56 bài thuốc chữa bệnh xương khớp của người Dao, trong đó đã xác định được tên khoa học của loài 10 thực vật được sử dụng trong bài thuốc xương khớp.
TỪ KHÓA Dân tộc Dao Sìn Hồ Thuốc cổ truyền Xương khớp Cây thuốc	

DOI: <https://doi.org/10.34238/tnu-jst.9377>* Corresponding author. Email: Nguyenhuyentnvp@gmail.com

1. Giới thiệu

Trên thế giới, sự tồn tại, phát triển của y học cổ truyền phụ thuộc vào sự đa dạng phong phú của thảm thực vật và các kiến thức liên quan đến việc sử dụng chúng làm thuốc [1]. Những cây thuốc là yếu tố không thể thiếu để chăm sóc, bảo vệ sức khỏe ở một số dân tộc [2]-[4]. Đặc biệt là những dân tộc sống ở các vùng nông thôn, vùng cao, những nơi có điều kiện kinh tế khó khăn, giao thông kém phát triển nên khả năng tiếp cận với hệ thống chăm sóc sức khỏe hiện đại còn hạn chế. Ở nơi đây, y học cổ truyền đóng vai trò ngày càng quan trọng [5].

Sìn Hồ là một huyện vùng cao, biên giới của tỉnh Lai Châu, là nơi sinh sống của 14 dân tộc thiểu số. Trong đó, Dân tộc Dao chiếm 22,37% dân số huyện. Từ xưa đến nay, cộng đồng người Dao ở Việt Nam đã được biết đến là nơi lưu giữ cả một kho tàng tri thức về chữa bệnh bằng cây cỏ. Cây thuốc được người Dao sử dụng rất đa dạng và chữa nhiều nhóm bệnh, chứng bệnh khác nhau. Với họ, y học dân tộc luôn giữ vai trò chủ đạo trong việc bảo vệ và chăm sóc sức khỏe cộng đồng [6]. Khoảng 90% gia đình người Dao có khả năng tự chữa những bệnh thông thường cho các thành viên trong gia đình theo các bài thuốc truyền thống [7]. Năm 2009, Lai Châu đã triển khai điều tra thực trạng phân bố một số cây thuốc có giá trị kinh tế. Kết quả điều tra nghiên cứu, thu thập thông tin về cây thuốc tại 25 xã thuộc 5 huyện của tỉnh Lai Châu, trong đó có huyện Sìn Hồ đã phát hiện được tổng số 459 loài cây thuốc có giá trị kinh tế thuộc 247 chi và 118 họ thực vật; thống kê được có 58 loài và nhóm loài cây thuốc thuộc diện được sử dụng phổ biến, có khả năng tiếp tục khai thác [7]. Tuy nhiên, trong những năm gần đây, do áp lực dân số, đô thị hóa, tập quán canh tác, cháy rừng, nguồn tài nguyên cây thuốc bị suy giảm nghiêm trọng cả về số lượng và chất lượng. Ngoài ra, một thực tế đáng lo ngại là phần lớn thế hệ trẻ hiện nay có rất ít kiến thức về cây thuốc, ít quan tâm đến việc bảo tồn kiến thức bản địa về công dụng của cây thuốc. Vì vậy, các nguồn tri thức địa phương liên quan đến y học cổ truyền như đặc điểm hình thái, phương pháp thu hái, kinh nghiệm sử dụng bộ phận làm thuốc, đặc biệt là nhiều cách dùng cây thuốc để chữa bệnh của người Dao đã bị mai một [8]. Việc tư liệu hóa về tri thức, kinh nghiệm sử dụng cây thuốc của các dân tộc thiểu số sẽ góp phần nâng cao hiệu quả và sử dụng bền vững nguồn tài nguyên này [9]. Để góp phần bảo tồn và phát huy nền văn hóa, tri thức sử dụng cây thuốc của cộng đồng các dân tộc thiểu số, chúng tôi đã tiến hành nghiên cứu này nhằm mục đích đánh giá tập quán, khai thác cây thuốc của người Dao tại huyện Sìn Hồ, tỉnh Lai Châu.

2. Đối tượng và phương pháp nghiên cứu

2.1. Đối tượng nghiên cứu

- 100 người Dao trưởng thành, có kinh nghiệm khai thác, sử dụng cây thuốc trong chữa bệnh đã tham gia vào việc cung cấp thông tin.
- Các cây thuốc, bài thuốc cổ truyền được người Dao ở huyện Sìn Hồ, tỉnh Lai Châu sử dụng để phòng, điều trị bệnh.

2.2. Nội dung nghiên cứu

Tiến hành điều tra, thu mẫu thực địa, thu thập các thông tin về các loài cây thuốc và các bài thuốc chữa bệnh của người Dao tại khu vực nghiên cứu. Xác định tên khoa học các loài cây thuốc đã thu thập được, xây dựng danh lục và đánh giá tính đa dạng nguồn tài nguyên cây thuốc và tri thức sử dụng cây thuốc tại đây.

2.3. Phương pháp nghiên cứu

2.3.1. Phương pháp phỏng vấn

Phỏng vấn người dân, đặc biệt là các ông lang, bà mẹ người dân tộc Dao về những kinh nghiệm sử dụng các loài cây thuốc và các bài thuốc gia truyền theo các tiêu chí trong phiếu điều tra. Các tiêu chí bao gồm:

- Đặc điểm nhóm nghiên cứu: Tuổi, trình độ học vấn, nghề nghiệp, giới tính, nguồn kiến thức y học cổ truyền...

- Đặc điểm về kinh nghiệm sử dụng cây thuốc, bài thuốc của người Dao tại địa điểm nghiên cứu: Các nhóm bệnh, đường dùng thuốc, phương thức sử dụng thuốc...

- Từ kết quả trên, nhóm nghiên cứu đã xác định các cây thuốc, bài thuốc điều trị bệnh xương khớp chiếm tỉ lệ cao nên đã tiếp tục thu thập thông tin về các cây thuốc, bài thuốc điều trị nhóm bệnh này gồm: cách dùng, thời gian sử dụng, kiêng kỵ, số lượng bệnh nhân đã sử dụng, số lượng vị thuốc trong bài thuốc, các cây thuốc hay sử dụng trong bài thuốc...

- Đối chiếu, kiểm tra chéo các thông tin cung cấp của mỗi phiếu điều tra.

2.3.2. Phương pháp thu thập và xử lý mẫu cây thuốc

- Trên cơ sở tổng hợp các bài thuốc chữa phong tê thấp, lựa chọn những loài cây thuốc được tích lũy kinh nghiệm xuất hiện nhiều trong các bài thuốc đó, tiến hành cùng với người dân đi thực địa để lấy tiêu bản các loài cây thuốc, mô tả đặc điểm thực vật.

- Mỗi loài được chụp ảnh tại thực địa, thu thập các bộ phận, cơ quan sinh dưỡng, cơ quan sinh sản để lưu mẫu tiêu bản và định danh tên khoa học theo phương pháp so sánh hình thái và các tài liệu chuyên ngành [9]-[11] tại bộ môn Thực vật Dược, Đại học Dược Hà Nội.

2.3.3. Phương pháp tổng hợp, xử lý số liệu

- Trên cơ sở điều tra, khảo sát, tiến hành tổng hợp các thông tin từ phiếu điều tra.

- Sử dụng phần mềm Excel, phân tích và hệ thống hóa tổng hợp kết quả nghiên cứu.

3. Kết quả và bàn luận

3.1. Đặc điểm của nhóm nghiên cứu

Thông tin của nhóm nghiên cứu là cộng đồng người Dao tại huyện Sìn Hồ, tỉnh Lai Châu thu được đa dạng từ độ tuổi, giới tính, nghề nghiệp và trình độ văn hóa (Bảng 1).

Bảng 1. Đặc điểm của nhóm nghiên cứu (n=100)

Đặc điểm	Số người	Tỉ lệ %
Độ tuổi	20-30	7
	30-50	37
	Trên 50 tuổi	56
Giới tính	Nam	35
	Nữ	65
Nghề nghiệp	Làm ruộng	82
	Cán bộ	6
	Tự do	11
Trình độ	Không đi học	61
	Tiểu học	17
	Trung học cơ sở	11
	Trung học phổ thông	10
	Đại học	1

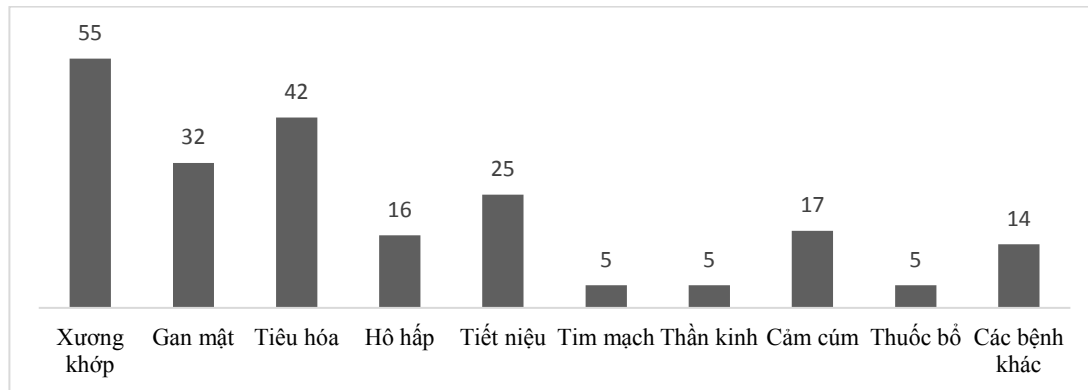
Kết quả nghiên cứu cho thấy hầu hết những người được phỏng vấn trong độ tuổi trưởng thành, trung niên cao tuổi đều ít nhiều có kiến thức y học cổ truyền. Trong đó lứa tuổi chiếm tỉ lệ cao nhất là trên 50 tuổi (56%). Kết quả này phù hợp với kết quả nghiên cứu của các tác giả Lê Thanh Hương, Nguyễn Trung Thành (2016) [9]. Điều này có thể lý giải là do độ tuổi trên 50 là độ tuổi mà con người đã tích lũy được nhiều kinh nghiệm sống, quan tâm nhiều hơn đến vấn đề liên quan đến sức khỏe, bệnh tật của bản thân cũng như của người trong gia đình. Còn người ở độ tuổi từ 20 – 50 thường chú tâm vào các hoạt động sản xuất chính như làm nương rẫy, chăn nuôi để đảm bảo cuộc sống hàng ngày của cả gia đình.

Kết quả của Bảng 2 cho thấy kinh nghiệm sử dụng cây cỏ làm thuốc của Người Dao tại Sìn Hồ có thể được học hỏi từ môi trường sống hoặc được lưu truyền từ thế hệ này sang thế hệ khác.

Bảng 2. Nguồn kiến thức y học cổ truyền của nhóm nghiên cứu

Nguồn kiến thức y học cổ truyền	Số người	Tỉ lệ
Gia truyền	37	37
Tự học	56	56
Cả hai	7	7
Tổng số	100	100

3.2. Đa dạng về nhóm bệnh điều trị của đồng bào dân tộc Dao

Hình 1. Các nhóm bệnh điều trị bằng thuốc cổ truyền của người Dao

Bước đầu nghiên cứu về cây thuốc, bài thuốc được sử dụng bởi đồng bào người Dao tại huyện Sìn Hồ, tỉnh Lai Châu, kinh nghiệm sử dụng cây thuốc trong việc điều trị bệnh khá phổ biến và đa dạng. Biểu đồ Hình 1 cho thấy bệnh được người dân chữa trị nhiều nhất là bệnh xương khớp với 55 bài thuốc, tiếp đó là bệnh liên quan đến tiêu hóa và gan mật...

Kết quả thu được hoàn toàn phù hợp với điều kiện thiên nhiên, kinh tế, xã hội ở Sìn Hồ và kết quả của các nghiên cứu trước đây về cây thuốc người Dao. Khí hậu ở Sìn Hồ, Lai Châu khá khắc nghiệt được chia làm 2 mùa rõ rệt: mùa mưa từ tháng 4 đến tháng 9, mùa khô từ tháng 10 đến tháng 3 năm sau. Nhiệt độ trung bình nơi đây từ 23-26°C, riêng khu vực cao nguyên Tả Phìn từ 15-17°C, cao nhất không quá 23°C, nhiệt độ thấp nhất là 3°C. Ngoài ra, đường giao thông nơi đây chưa phát triển nên việc đi lại khó khăn, đặc biệt là người dân thường xuyên vào rừng khai thác tài nguyên nên dễ gặp tai nạn... Tất cả những lý do trên đã làm bệnh liên quan đến xương khớp là một trong những bệnh hay gặp nhất của cộng đồng người dân nơi đây. Các nhóm liên quan tới bệnh về đường tiêu hóa, gan mật chiếm tỷ lệ lớn (74 bài thuốc). Do đây đều là các bệnh thường gặp tại các vùng nông thôn, miền núi còn nhiều khó khăn về kinh tế, điều kiện sinh sống như nước sinh hoạt, nhà ở và ăn uống còn thiếu thốn, chưa đảm bảo vệ sinh.

Bảng 3. Các đường dùng thuốc

Đường dùng thuốc	Bài thuốc
Uống, ăn	59
Bó xương	5
Đắp	5
Ngâm	41
Xông hơi	15

Đường dùng thuốc của các bài thuốc, cây thuốc của người dân tộc Dao được thể hiện trong bảng 3. Thuốc có thể dùng trực tiếp theo đường ăn, uống; sử dụng gián tiếp (bó xương, đắp, ngâm tắm, xông hơi) hoặc có thể kết hợp cả hai phương thức trên. Trong đó, đường dùng ăn, uống (59%), ngâm (41%), xông hơi (15%) là hay gặp nhất. Kết quả của nghiên cứu tương đồng với nghiên cứu của tác giả Nguyễn Thanh Sơn (2019) [12]. Riêng về phương thức ngâm tắm, người Dao có rất nhiều bài thuốc tắm hiệu quả cao sử dụng cho phụ nữ sau sinh, bệnh nhân đau nhức xương khớp, thần kinh tọa, đau đầu, mỏi mệt sau ốm hoặc do lao động nặng, cảm lạnh,...

Hiện nay trên thị trường cũng có rất nhiều những nghiên cứu liên quan đến bài thuốc lá tẩm, đặc biệt cho phụ nữ sau sinh và phát triển thành những sản phẩm thương mại lớn.

Về phương thức sử dụng, các kết quả điều tra cho thấy, cộng đồng người Dao sử dụng cây thuốc chủ yếu ở dạng tươi. Do đồng bào ở đây sinh sống ngay tại khu vực có rừng, nguồn tài nguyên cây thuốc sẵn có nên bất cứ khi nào có nhu cầu sử dụng, họ mới đi lấy về. Bên cạnh đó, khí hậu tại khu vực này thường xuyên ẩm ướt nên nếu dùng khô thì sẽ gặp khó khăn trong bảo quản. Chỉ có một lượng nhỏ cây thuốc dùng khô nếu nguồn dược liệu ở xa hoặc khó thu hái.

3.3. Bước đầu nghiên cứu bài thuốc phong tê thấp

Theo nghiên cứu, có tới 56 bài thuốc thuộc nhóm bệnh xương khớp được đồng bào dân tộc Dao huyện Sìn Hồ, tỉnh Lai Châu điều trị chiếm tỷ lệ cao. Trong quá trình điều tra, những bài thuốc được cung cấp liên quan đến bệnh xương khớp đã có thời gian dài đưa vào ứng dụng thực tiễn và đạt hiệu quả cao. Ngoài việc điều tra, xác định các bài thuốc dân gian, đánh giá tập quán, khai thác cây thuốc của người Dao tại huyện Sìn Hồ, tỉnh Lai Châu, bài báo tiến hành bước đầu nghiên cứu bài thuốc điều trị các bệnh liên quan đến xương khớp (Bài thuốc phong tê thấp).

Liên quan đến bài thuốc phong tê thấp, cách sử dụng kết hợp uống, ngâm tắm, xoa bóp,... để tăng hiệu quả điều trị, thời gian sử dụng kéo dài hơn một số nhóm bệnh khác, hướng dẫn sử dụng, chống chỉ định rõ ràng, cụ thể. Bài thuốc là sự kết hợp của trên 5 vị thuốc và tập trung vào những dược liệu đã thống kê trong Bảng 4.

Bảng 4. Đặc điểm các bài thuốc phong tê thấp của dân tộc Dao, huyện Sìn Hồ (n=56)

	Đặc điểm	Số lượng bài thuốc	Tỉ lệ %
Cách dùng	Uống	25	44,64
	Ngâm tắm	44	78,57
	Xoa bóp, đắp	15	26,79
Thời gian sử dụng	Dưới 10 ngày	10	17,86
	Từ 10-30 ngày	36	64,29
	Trên 30 ngày	10	17,86
Kiêng kị	Phụ nữ có thai	36	64,29
	Cao huyết áp, tim mạch	2	3,57
	Trẻ em	1	1,79
	Không kiêng kị	17	30,36
Số người đã sử dụng	Dưới 20 người	18	32,14
	Từ 20-100 người	24	42,86
	Trên 100 người	14	25,00
Số lượng vị thuốc	Dưới 5 vị	10	17,86
	5-7 vị thuốc	29	51,79
	Trên 7 vị	17	30,36
Một số vị thuốc hay gặp trong bài	Củ tãi h'pây	49	87,50
	Poàng địa nhao	46	82,14
	Dìm tít	35	62,50
	Địa chũn	21	37,50
	Đạt chề	24	42,86
	Củ ánh đến	28	50,00
	Pùa chàng nthấp	22	39,29
	Địa dản	17	30,36
	Dìm chuối	12	21,43
	Bình điếu xích	13	23,21
	H pây mao	11	19,64

Sau quá trình điều tra, nghiên cứu đã tập trung thu thập, lấy mẫu và định danh 10 loài thực vật làm thuốc thường được sử dụng trong bài thuốc phong tê thấp. Kết quả định danh được tổng hợp trong Bảng 5. Mẫu tiêu bản khô của 10 loài này đã được lưu tại Bộ môn Dược liệu, trường Đại

học Y Dược Thái Nguyên. Việc xác định tên khoa học sẽ là cơ sở ban đầu để tiếp tục nghiên cứu thành phần hóa học, tác dụng sinh học cây thuốc, bài thuốc và định hướng nghiên cứu xây dựng quy trình chế biến bài thuốc phong tê thấp thành sản phẩm thương mại.

Bảng 5. Kết quả định danh 10 loài cây thuốc trong bài thuốc phong tê thấp

STT	Tên dược liệu	Tên Việt Nam	Tên khoa học
1	Đũa dớn	Thanh phong hoa nhỏ	<i>Sabia parviflora</i> Wall. Sabiaceae
2	Dìm chuối	Ngũ gia bì gai	<i>Eleutherococcustrifolius</i> (L.) S. Y. Hu, Araliaceae
3	Củ tãi h pây	Liên đẳng hoa nhỏ	<i>Illigera parviflora</i> Dunn, Hernandiaceae
4	H pây mao	Dây đau xương	<i>Tinospora sinensis</i> (Lour.) Merr., Menispermaceae
5	Đũa chũn 1		<i>Piper</i> sp., Piperaceae
6	Poàng đũa nhao	Mộc thông ta, Mộc thông nam	<i>Iodes</i> sp., Icacinaceae
7	Đũa chũn 2	Dương đào Petelot	<i>Actinidia petelotii</i> Diels, Actinidiaceae
8	Bình điều xích	Móng bò	<i>Bauhinia</i> sp., Fabaceae
9	Đạt chề	Ráng đuôi phụng gần	<i>Drynaria propinqua</i> (Wall. ex Mett.) Bedd., Polypodiaceae
10	Dìm tấu	Câu đằng	<i>Uncaria rhynchophylla</i> (Miq) Jack, Rubiaceae

4. Kết luận

Có 56% người tham gia nghiên cứu đạt độ tuổi trên 50 tuổi. Kinh nghiệm sử dụng thuốc của họ dựa vào gia truyền hoặc tự học. Các bài thuốc chữa bệnh của người Dao tập trung vào 8 nhóm bệnh. Trong đó có 55 bài thuốc chữa bệnh xương khớp. Nhóm nghiên cứu đã định danh tên khoa học được 10 cây thuốc trong các bài thuốc phong tê thấp, lưu mẫu tiêu bản tại bộ môn Dược liệu, trường Đại học Y Dược Thái Nguyên.

TÀI LIỆU THAM KHẢO/ REFERENCES

- [1] WHO, *WHO traditional medicine strategy 2014–2023*. Geneva, Switzerland WHO, 2013.
- [2] L. Beltreschi, R. B. de Lima, and D. D. da Cruz, "Traditional botanical knowledge of medicinal plants in a "quilombola" community in the Atlantic Forest of northeastern Brazil. *Environment, Development and Sustainability*, vol. 21, pp. 1185-1203, 2018.
- [3] C. Krishnasis and C. Suraj, "Estimation the presence of heavy metals and trace elements in Indian herbal cosmetics by atomic absorption spectrophotometer," *Asian Journal of Pharmaceutical Research and Development*, vol. 7, pp. 60-65, 2019.
- [4] S. A. Noorhosseini, E. Fallahi, and C. A. Damalas, "Promoting cultivation of medicinal and aromatic plants for natural resource management and livelihood enhancement in Iran. *Environment, Development and Sustainability*, vol. 22, pp. 4007-4024, 2020.
- [5] M. Haque, A. Chowdhury, M. Shahjahan, M. Harun, and G. Dostogir, "Traditional healing practices in rural Bangladesh: a qualitative investigation," *BMC Complementary and Alternative Medicine*, vol. 18, pp. 1-15, 2018.
- [6] T. S. Chu and M. P. Vo, *The Dao people*. Tre Publishing House, Ho Chi Minh City, 2004.
- [7] C. T. Nguyen and V. V. Nguyen, "Result of investigation the distribution status of medicinal plants have some economic value in Lai Chau province in 2009," *Military Institute of Traditional Medicine*, no. 1/2012, pp. 1-7, 2012.
- [8] V. H. Nguyen et al., "Diversity and indigenous knowledge of using medicinal plants of the Dao people in Ta Dung National Park, Vietnam," *Journal of Medicinal Plants Studies*, vol. 8, no. 1, pp. 45-49, 2020.
- [9] T. T. H. Le and T. T. Nguyen, "The Knowledge and Experience of the Medicinal Plants Using of Minorities Ethnic in Thai Nguyen Province for Conservation and Sustainable Development," *VNU Journal of Science*, vol. 32, no. 1, pp. 55-64, 2016.
- [10] H. H. Pham, *Medicinal plants in Viet Nam*. Tre Publishing House, Ho Chi Minh City, 1999-2000.
- [11] V. C. Vo, *Dictionary of Vietnamese medicinal plants*. Medical Publishing House, Ha Noi, 2021.
- [12] T. S. Nguyen et al., "Ethnobotanical study on medicinal plants in traditional markets of Son La province, Vietnam," *Forest Soc.*, vol. 3.2, pp. 171-192, 2019.